

літична думка. – 1994. – № 2. – С. 26-30. 4. Борисов Л.П. Политологія. – М., 1996. – С. 100-101. 5. Ігнатенко П., Крицька Л. Конституція України і громадянське виховання учнів // Початкова школа. – 1997. – № 1. – С. 4. 6. Остапенко М. Політична соціалізація студентської молоді // Нова політика. – 1999. – № 6. – С. 60-65. 7. Щербинин А.И. “С картинки в твоєм букваре...” // Поліс. – 1994. – № 5. 8. Политологія. Посібник для студентів / За ред. О.В. Бабкіної. – К., 1998. – С. 106. 9. Борцов Ю., Коротец И., Шпак В. Политология в вопросах и ответах. – Ростов-на-Дону, 1998. – С. 342-346.

В. Песдинок

**ЛІБЕРАЛІЗМ:
ПРИЧИНИ ПОРАЗКИ В МИНУЛОМУ
І ПЕРСПЕКТИВИ В МАЙБУТНЬОМУ**

Свобода в усьому: в релігії, філософії,
промисловості, політиці.

Бенджамін Констан

Україна протягом 15 років являє собою арену для політичних, соціально-економічних та інших експериментів, старт яким було дано керівниками СРСР під гаслами Перебудови.

Після розпаду Радянського Союзу магічна віра в те, що вже відсутні будь-які перепони (а саме – КПУ) на шляху до ідеалів західного стилю життя (ринкової економіки, демократії, громадянського суспільства тощо) зіграла з українською владою, а в першу чергу – з українським соціумом, злий жарт. Усі політичні та економічні реформи під егідою ЄБРР, МВФ та інших західних провайдерів лібералізації на теренах поставторитарної України призводили до спаду економічного зростання, поляризації суспільства на дуже багатих та дуже бідних, формування нової псевдодемократичної влади. І як наслідок – масове розчарування і зневіра населення у владі та її реформах, прихід наприкінці 2004 р. до влади колишньої опозиції, яка знову взяла за основу власної програми дій ліберальну ідею. Орієнтація нової влади в Україні після президентських виборів 2004 р. на лібералізм обумовлює актуальність роботи, метою якої є дослідження суті та змісту ліберальної ідеї, причин її провалу у минулому та перспективи даної ідеології в Україні.

Існування великої родини лібералізму вимагає при його аналізі використовувати для забезпечення об'єктивності так званий “класичний

лібералізм”. Беззаперечним є факт, що ідеї лібералізму склалися в конкретному історичному та географічному середовищі на базі певної культури і традицій [2], а саме – в країнах Західної Європи епохи Нового часу, які відкрили еру капіталістичних відносин та перебували під впливом ідей Великої Французької революції. За останні декілька століть лібералізм довів, що він здатен до змін. Еволюція даної ідеології полягала в поступовій конвергенції його класичних принципів з ідеалами демократії та соціалізму, що перетворювала лібералізм в ідеологію відкритого типу, яка може вбирати в себе найкращі ідеї інших теорій [1, с. 224-227].

Саме визначення поняття “лібералізм” викликає суперечки в науковому дискурсі. На нашу думку, не можна не погодитись з В. Пустарнаковим та Е. Арбластером, що лібералізм – внутрішньо пов’язана та структурована система; теорія, специфічний світогляд та ідеологія; певна соціально-економічна, політико-правова та культурна концепція, що вже стала напівсвідомою і тому ще більш впливовою ідеологією [5, с. 61; 3, с. 8].

На думку Е. Арбластера (“Взлет и падение Западного Либерализма”), визначати лібералізм можливо лише через систему його цінностей, враховуючи її ієрархію. Складовими даної ієрархії виступають:

1. Ядро лібералізму – індивідуалізм, пов’язаний із буржуазною індивідуалістичною концепцією людини (протиставлення індивіда не тільки індивіду, але і всьому суспільству; поняття свободи, приватності, терпимості важливі лише для індивіда);
2. Зведення нанівець ролі держави у соціально-економічній сфері;
3. Підконтрольність держави закону зведення до мінімуму політичної ролі держави в житті суспільства, що гарантує особистості її невідчужувані права та свободи;
4. Ціль держави – охорона свободи окремої особистості, її політичних індивідуальних прав, у першу чергу, права на вільну підприємницьку діяльність, а також на недоторканність приватної власності;
5. Принцип розподілу влади;
6. Власність – основа свободи (ліберали свідомо виступають за класове суспільство з його “рівними можливостями”);
7. Економічний лібералізм (ідея свободи праці) викликає до життя антисоціальну установку, що веде до байдужості до соціальної сфери взагалі (теорії Д. Рікардо, Т. Мальтуса);
8. Економічний лібералізм тісно пов’язаний з лібералізмом політичним [5, с. 67; 3, с. 18, 19; 5, с. 65].

Підбиваючи підсумок у розгляді “класичного” лібералізму, потрібно зазначити, що впровадження в життя ліберальних ідей в країнах Заходу дозволило перетворитись країнам “золотого стандарту” на основних геополітичних гравців світу, створити умови для дієвого функціонування ринкової економіки та громадянського суспільства у власних державах.

Водночас провал голосування Євроконституції у Франції та Нідерландах, терористичні напади на західні країни та країни, де поширюється їх прямиий вплив, насаджуються ліберальні ідеї без урахування історичних та культурних особливостей (США, Іспанія, Англія, Ірак, Афганістан та ін.) засвідчили, що механізми ідеального державного управління дотепер є невідомими.

Як зазначалося вище, початок існування незалежної України супроводжувався міфічною вірою в необхідність стрімкого зламу радянської економічної системи та побудовою замість неї ринкової економіки; різким переходом до демократії і, як наслідок, наближенням до економічного, політичного, соціального “еталону” країн Західної Європи. Цей процес призвів до різкого падіння рівня життя в Україні, зрощування великого капіталу з політикою і відкочування України в світових рейтингах до рівня країн третього світу, що обумовило поглиблення суспільних, економічних та політичних конфліктів у країні.

Аналізуючи історію політичних та економічних “реформ” в Україні за останні 15 років, які впроваджувалися значною мірою під ліберальними гаслами, можна визначити такі основні причини їх провалу:

1. Право визначення векторів української модернізації на початку 90-х рр. опинилося у людей, які в новій владі представляли різні політичні партії і рухи, різні соціальні страти і різний світогляд, але об’єднувало їх єдине – неспроможність бути адекватними викликам часу. Українська економіка та суспільство істотно відрізняються від західних аналогічних інституцій. Ігнорування даного аспекту політичною елітою України призвело, замість розробки власної моделі ліберальних трансформацій з урахуванням українських економічних та соціальних реалій, до простого копіювання західного досвіду реформ. Альтернативною цьому виступало механічне виконання приписів міжнародних фінансових та політичних інституцій, які часто мали на меті знищення промислового і наукового потенціалу держави та перетворення України на сировинний придаток, переслідуючи при цьому власні економічні та геополітичні цілі;

2. Лібералізація економіки України здійснювалась прихильниками Чикагської та Гарвардської економічних шкіл. Впровадження неоліберального фундаменталізму на пострадянському просторі здійснювалось у двох основних напрямках: встановленні приватного підприємництва та приватизації державних об'єктів. Внаслідок приватизації, заснованої на принципах поділу і загарбання державної власності, замість мільйонів власників-виробників Україна отримала мільйони жебраків та декілька тисяч дуже багатих бізнесменів, більше половини економіки держави опинилося в тіньовому секторі. Сукупність даних факторів викликала соціально-економічний колапс у державі [8, с. 33-59];
3. Лібералізм потребує для свого розвитку зародків громадянського суспільства. Український соціум, для якого характерне панування патерналістських настроїв, виявився неготовим до миттєвої еволюції від тоталітарного до громадянського суспільства. Критичною для зародків лібералізму виявилась відсутність середнього класу власників, що міг стати рушійною силою справжньої лібералізації економічних та соціальних трансформацій. Хоча необхідно зазначити, що ключове місце в розробці будь-яких державних реформ та контролі за ходом їх виконання повинна посідати саме інтелігенція, представники інтелектуальної еліти. На жаль, інтелігенція виявилась лише пасивним спостерігачем краху реформ.

Перерахований вище перелік причин провалу реформаторських курсів двох колишніх українських президентів не є вичерпним, проте дає змогу дослідити політичне життя в державі, коли головний принцип ринку – безпринципність – став основою політичного клімату країни [2, с. 108].

В Україні склалася ситуація, коли політичні сили для досягнення власної мети використовують вільний симбіоз політичних ідеологій задля отримання миттєвих політичних бонусів у залежності від політичної, економічної та соціальної ситуацій в державі. Більшість українських партій в програмних документах прямо чи опосередковано використовують ліберальні ідеї. Деякі з них і у власній назві використовують термін “ліберал”. Але реалією українського партійного життя є те, що самі “донори” мають майже нульовий результат на виборах до Верховної Ради України та органів місцевого самоврядування (табл. 1) [4, с. 53-56].

Таблиця 1

Ліберальні партії в Україні

Назва партії	Відомості про партію	Участь у парламентських виборах	Участь у президентських виборах
1. Ліберальна партія України	Зареєстрована 10.10.1991 Голова Щербань В.	1998 р. – в багатомандатному окрузі – 1,89%; одномандатний округ – обрано 2 депутати	1999 р. – входили до блоку “Наш вибір – Л. Кучма!”
2. Ліберальна партія України (оновлена)	Зареєстрована 20.05.1999 Голова В'ялов П.	–	1999 р. – входили до блоку “Наш вибір – Л. Кучма!”
3. Ліберальна демократична партія України	Зареєстрована 17.06.1992 Голова Душин І.	1998 р. – в багатомандатному окрузі – 0,13%; одномандатний округ – обрано 0 депутатів	–

Така ситуація має ряд причин: скомпрометована урядова політика радикального лібералізму в 90-х рр., відсутність активної партійної роботи на місцях, незначна соціальна база, втрата електорату через використання іншими партіями привабливіших для виборців ліберальних ідей (табл. 2, 3) [8, с. 156; 8, с. 205].

Таблиця 2

Результати соціального опитування населення України за запитанням “Як Ви ставитесь до перспективи повернення до соціалізму або до прагнення будувати капіталізм?”, %

Політичні орієнтації	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Підтримую соціалістів	22,1	22,5	20,1	20,9	23,6	23,4	22,5	23,6
Підтримую прихильників капіталізму	12,7	13,2	13,3	10,8	11,1	10,9	17,1	13,0

Таблиця 3

Динаміка вибору населенням України політичних течій, %

Політичні течії	1992	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Комуністична	3,0	10,0	9,0	10,0	11,0	22,0	19,0	16,0	15,0
Ліберальна	4,0	2,0	1,0	3,0	2,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Націонал-демократична	-	6,0	5,0	6,0	5,0	6,0	5,0	7,0	7,0

Віддаючи перевагу багатьом ліберальним цінностям (“свобода”, “приватна власність”, “демократія”), український електорат не бажає повторення етапу первісного накопичення капіталу 1991-1995 рр. та приватизації 1995 – 1998 рр., коли ці гасла використовувались фінансово-промисловими групами. Саме тому першочерговим завданням ліберальних партій України має стати перенесення за допомогою агітаторської роботи негативних асоціацій населення, пов’язаних з економічним провалом 90-х рр., з ідей лібералізму на владу, акцентуючи увагу саме на непрофесійності реформаторів, на привабливості входу України до західноєвропейської цивілізації, зберігаючи при цьому власну автентичність.

Перемога на президентських виборах 2004 р. В. Ющенко відкрила можливість початку другого етапу спроби лібералізації України. Але кроки Президента і прем’єр-міністра щодо кадрової політики, реприватизації (за “чорними” та “сірими” списками), “ручного регулювання” певних товарних ринків відштовхують від співпраці не лише західних політичних та ділових партнерів, але й викликають нерозуміння з боку вітчизняної бізнес- та наукової еліти, що прагнула до руйнування бюрократично-мафіозного режиму, пануючого в останнє десятиліття.

Така непослідовна політика сучасної влади відкладає перспективу перетворення лібералізму на пануючу ідеологію протягом невизначеного часу. Головною передумовою для такої трансформації є те, що вона має відбуватись лише на основі конвергенції, а не через протистояння з українськими цивілізаційними характеристиками [1, с. 224-227]. Її наближення залежить від багатьох чинників, основними з яких є такі:

1. Усвідомлення політичною елітою України власних переваг у впровадженні лібералізації життя держави. Остання дасть змогу не тільки залучитись до європейської цивілізації, але і отримувати політичні бонуси всередині країни. Так, на думку А. Макінтайра, сучасний лібералізм Заходу – політична ідеологія еліт, які контролюють партійні механізми політичних театрів і ЗМІ та які відіграють ключову роль в підготовці політичних рішень. Ці еліти завдяки використанню даної ідеології маніпулюють електоратом, вимагаючи від нього не активної, а пасивної позиції, використовуючи при цьому демократичну риторику, яка перетворюється на комплекс юридичних та політичних фікцій, що не відображає соціальної дійсності і не є виразником загальних інтересів населення [2, с. 131-132];
2. Реальне оздоровлення економічного життя держави і як наслідок – досягнення належного матеріального становища

суспільства, що дозволить формувати середній клас приватних власників – соціальну опору даної ідеології;

3. Готовність українського соціуму до сприйняття ліберальної ідеології. Якщо лібералізм соціально не підготовлений, то соціум може повернутись обличчям до “нового варварства” – авторитаризму, адже архаїчний соціум не потребує лібералізму (а також “свободи”, “демократії”) [5, с. 58].

Отже, перспектива лібералізації України і перетворення лібералізму на пануючу ідеологію в державі вбачається здійсненою лише через декілька десятиліть. Такі часові межі є реальними лише за умови швидкого подолання соціально-економічної кризи в державі, перетворення політичної еліти України із захисників власних інтересів на еліту з державницьким рівнем свідомості. В іншому випадку країну очікує чергова точка біфуркації, яка поверне Україну до авторитаризму як єдиної змоги зберегти державність, вижити соціуму. Саме здійснення аналізу і прогнозування політичних процесів в Україні і ролі політичної еліти у них виступає напрямом подальших досліджень автора.

1. Либерализм Запада XVIII – XX века. – М.: Институт всеобщей истории, 1995. – 228 с. 2. Консервативный либерализм / Под. ред. В. Пустарнакова. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 263 с. 3. Консерватизм, либерализм, социализм. – М.: ИНИОН РАН, 1998. – 167 с. – Сер. Политическая наука. 4. Політичні партії в Україні: Інформ.-довід. вид. / Ред. кол.: М. Рябець (голова) та ін. – К.: ЦВК, 2001. – 360 с. 5. Либерализм в России. – М.: РАН, 1996. – 451 с. 6. Политика: Толковый словарь – М.: ИНФРА-М, 2001. – 758 с. 7. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. – Дрогобич: ВФ “Відродження”, 2004. – 488 с. 8. Українське суспільство: десять років незалежності / За ред. В.М. Ворони, М.О. Шульги. – К.: Інститут соціології НАНУ, 2001. – 662 с.

В. Чешко, В. Кулиниченко

БИОВЛАСТЬ И БИОПОЛИТИКА В ПОСТСОВЕТСКОМ СОЦИОПОЛИТИЧЕСКОМ КОНТЕКСТЕ

Мишель Фуко вводит понятие “*биовласть*” в дискурс культурологии. Широкое распространение в философии, политологии, социологии оно получает в последнее десятилетие XX века, составив единый познавательный комплекс с понятиями биополитики, биоэтики,